

TANIL BORA - AKSU BORA
NECMİ ERDOĞAN - İLKNUR ÜSTÜN

“Boşuna mı Okuduk?”

Türkiye’de Beyaz Yakalı İşsizliği

i l e t i ŝ i m

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 20 Temmuz 2010'da: "Her üniversite mezunu iş bulacak diye bir şey yok!" diye bir çıkış yaptı. 2 Ekim 2010'da bir özel üniversitenin açılış töreninde de açıkladı bu söylediğini: "Evet, diploma var ama dil biliyor mu? Hayır. Bilgisayar kullanıyor mu? Hayır. Türkiye'nin meselelerine, küresel meselelere vakıf mı? Hayır. Mezun olduğu bölüme ilgili tecrübe edinmiş mi? Hayır... Ben, 'Her üniversite mezunu iş bulacak diye bir şey yok' dediğim zaman eleştirildim. Böyle bir garanti dünyanın hiçbir yerinde yok."

Başbakan Erdoğan'ın saldırganca tekrarladığı bu "uyarı", bir yanıyla fiili durumun tescilidir. İşsizlik 1970'lerden beri bütün dünyada sürekli artarken, eğitimin-öğrenimin iş bulmada sağladığı avantaj giderek göreceleşiyor. Vasıflı işgücü için, yani *beyaz yakalılar* için de, işsizlik istisnâi olmaktan çıkıyor artık. Beri yandan Erdoğan'ın "Her üniversite mezunu iş bulacak diye bir şey yok!" sözü, hele o tehditvari ifadesiyle, aynı zamanda "ideolojik"tir. Zira işsizliğin yapılaşığı bir dünyada, işsizliği bir "kabahat" olarak işsizlerin sırtına yükleyen bir söylem bu. Aynı zamanda, her insanı "vasıflarını" (iş bulmaya yarayacak beceriler anlamında) sürekli artırmaya dönük bir performans ve rekabet basıncı altına sokan saldırgan "iş kültürü" ideolojisini yeniden üreten bir söylem.

Beyaz yakalı işsizliğine bir başka “ideolojik” bakış örneği, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler Derneği Başkanı Nurrettin Özgenç’in 12 Ocak 2011’de bir toplantıda söyledikleridir. Özgenç, işsizliğin ana nedeninin “mesleksizlik ve iş beğenmemek” olduğu kanısında: “Özellikle üniversite mezunu olan gençler büyük hayallerle mezun oluyorlar, iş hayatına atılmak istiyorlar ama çoğu zaman yapabilecekleri işe ‘hayır’ diyorlar. Bu da gösteriyor ki iş beğenmeyen önemli bir topluluğa sahibiz.” Evet, bu da bir fiili durumun tespitidir; ancak eğitilmiş genç insanların kendi ilgi ve meslek alanlarında çalışma “şanslarının” (veya, “kontenjanlarının”) düşüklüğünü tamamen göz ardı eder – veya işte, veri sayarak normalleştirir.

* * *

Peki, işsizlikle ilgili bu ideolojik takdimler ve kabuller karşısında beyaz yakalı işsizlerin –ve işsizlik tehdidi altında bulunanların– “ideolojik” tutumları nasıldır? Onlar durumlarını nasıl algılıyor, kendilerini “nerede” görüyorlar? Durumlarından kimi, neyi sorumlu tutuyorlar? Son yıllarda yerleşen meteorolojik tabiri uyarlıysak, “*hissedilen işsizlik*” nasıldır?

Elinizdeki çalışma, bu soruların, bu merakların peşinde biçimlendi. Her ne kadar birçok noktada *prekarizasyon* yani güvencesizleşme-kırılganlaşma-“müskülleşme” sorununa eğilsek de, beyaz yakalı işsizliğinin iktisadi yanına odaklanmadık. İşsizliğin istatistikleştirilmesinin, bu meselenin insansızlaştırılmasına yol açabildiğini de bilerek...¹ Elbette bu, işsizliğin ekonomi-politiğini küçümsemek anlamına gelemmez. O bağlamda yapılan birçok değerli çalışmaya bizim katabileceğimiz bir şey yoktu. Biz başka bir odaklanmayla, merkezinde işin/çalışmanın yer aldığı bir sosyalleşme evreninde, üstelik bu bakımdan imtiyazlı sayılan bir topluluk olan beyaz yakalıların işsizliğinin, on-

1 Nergis Mütevellioğlu ve Rabia Bato Çizel, Antalya’da işsizlerle ilgili yaptıkları alan araştırmasının sonuçlarını değerlendirirken, işsizlik sorununun oranlardaki değişimle sınırlı tartışılmasının, sorunu “insansızlaştırdığına” dikkat çekiyorlar. “İşsizlik ve sosyal haklar: Bir alan araştırmasının bulguları”, *Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu-II/Bildiriler* içinde, Petrol-İş Yayını, İstanbul 2010, s. 296.

ların anlam dünyasını nasıl etkilediğini araştırmak istedik. Bunun yanında, bizzat bir sosyal deneyim olarak işsizliğin nasıl algılandığıyla ilgilendik.

* * *

İki giriş bölümü, genel bir çerçeve çizmeyi hedefliyor. İlk bölümde kapitalizmin tarihsel gelişiminde işsizliğin ve özellikle beyaz yakalı işsizliğinin seyrine bakıyor, yaşadığımız neoliberal çığır içinde işsizliğin, kapitalizmin yapısal çelişkisinin alâmeti olduğunu hatırlatıyoruz; aslında kapitalizmin ‘işinin bitmesi’ gerektiğinin alâmetidir bu! İkinci bölüm, Türkiye’de beyaz yakalı işsizliğiyle ilgili sorunların bir panoramasıdır.

Kitabın ikinci kısmında ise “sahaya” bakıyor, beyaz yakalı işsizlerin deneyimlerini, duygularını, düşüncelerini ele alıyoruz. Türkiye’de beyaz yakalı işsizler, işsizlikle nasıl baş ediyorlar, edemiyorlar? Hassasiyet noktaları nelerdir? Cinsiyet rejimleri, muhtelif ayrımcılık mekanizmaları ve ideolojileri, sınıfsal ayrımlar, sosyal-kültürel *habitus*’lar işsizlikte ne derece etkindir ve işsizlik deneyimlerini nasıl biçimlendiriyor? Büyük ölçüde yaptığımız görüşmelere dayanarak resimler çizmeye ve bu resimleri yorumlamaya çalıştık.

* * *

Bu kitap bir bakıma *Yoksulluk Halleri* çalışmasının² yol izindedir. Aşağıdakilerle, “kaybedenlerle”, mağdurlarla ilgili bir çalışma olması, onlara kulak vermeye çalışması bakımından. Ancak kapsamı ve yöntemi bakımından, asıl önemlisi “nesnesi” bakımından farklıdır. Esasen “kaybedecek şeylerle” ilgili bir fark. Beyaz yakalı işsizler, bu meselenin hâlâ ağırlıkla bir orta sınıf olgusu olması itibarıyla, “en alttaki” yoksullara kıyasla imtiyazlıdır. Necmi Erdoğan “Sancılı dil ve aşman karakter” başlıklı yazısında bu farka değiniyor.

Peki, beyaz yakalı işsizlerin çoğunluğunun en alttakilere

2 *Yoksulluk Halleri*, Editör Necmi Erdoğan, Yazarlar Aksu Bora, Kemal Can, Ahmet Çiğdem, Necmi Erdoğan, Ömer Laçiner, Ersan Ocak, Mustafa şen, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

olan mesafesinde kendini gösteren ama sosyal-sınıfsal hiyerarşide vaad edilen basamaklara çıkamamalarıyla (işsiz kalmalarıyla) boşa çıkan o “imtiyazın” çelişkisi nasıl algılanıyor? Araştırmamıza yön veren meraklardan biriydi bu.

* * *

Bu çalışma için “beyaz yakalı işsiz” konumundaki kırk yedi kişiyle uzun görüşmeler yaptık, üniversite son sınıf öğrencisi on kişilik bir grupla odak grup görüşmesi gerçekleştirdik, dokuz kişi de yazılı sorularımıza uzun cevaplar yazdılar. Gerçi meslek, kuşak, cinsiyet açısından farklı kategorileri kapsamaya çaba gösterdik, ayrıca sınıfsal köken açısından ve mağduriyet derecesi açısından olabildiğince farklı örneklerle çalıştık. Ancak görüşme envanterimiz temsili olma iddiasında değildir. Taşradaki beyaz yakalı işsizlere tesadüfi birkaç örnekte erişebildik; istisnalar dışında, büyük şehirlerde yaşayanlarla görüştük (görüştüklerimizin otuz ikisi ve bir odak grup, Ankara’dadır).

Bunun dışında, internet mecralarından, ilgili literatürden ve elbette gözlemlerimizden yararlandık.

Kitaptaki her yazıda imza sahibi/sahipleri dışındaki çalışma ortaklarının da mutlaka katkısı var: önerileriyle, eleştirileriyle, sağladığı verilerle, kaynaklarla ve tabii yaptığı söyleşilerle...

Teşekkür...

Verdiği destek için Heinrich Böll Stiftung Derneği’ne ve ilgisi için Başkani Ulrike Dufner’e teşekkür borçluyuz. Dilşah Özdiñç ve Sevim Salihođlu görüşme kayıtlarının çözümünü yaparak bize büyük yardımda bulundular. Tabii, bu çalışma için bizimle görüşmeyi kabul eden herkese ayrı ayrı teşekkür ediyoruz. Onlarla irtibatımızı sağlayan arkadaşlarımızın da çorbada tuzu var, kendilerine müteşekkirimiz.

TANIL BORA